

Broedgeval van Raaf in Zuid-Holland in 2012

Nest van Raaf op Landgoed De Horsten bij Wassenaar, voorjaar 2012 (fotograaf Vincent van der Spek). *Nest of Raven at the royal estate "De Horsten" near Wassenaar.*

Adri Remeus & Vincent van der Spek

In het voorjaar van 2012 bracht een paar Raven *Corvus corax* succesvol twee jongen groot in De Horsten, Wassenaar, Zuid-Holland. Wanneer een in gevangenschap geboren paar van een (mis)lukt herintroductieprogramma uit 1979 niet wordt meegerekend, is dit pas het tweede gedocumenteerde broedgeval voor de provincie, en het eerste in meer dan 100 jaar.

Het eerste broedgeval van de Raaf in Zuid-Holland werd vastgesteld in 1904, kort voordat de soort (tijdelijk) uit Nederland verdween. Opvallend genoeg was dit eveneens op landgoed De Horsten. Destijds kwam de Raaf nog, zij het in zeer klein aantal, met uitzondering van Zeeland in alle provincies voor. Het tweede geval werd vastgesteld in 1979 in Noordwijkerhout; dit betrof jonge vogels die in de Amsterdamse Waterleidingduinen waren losgelaten en in gevangenschap waren grootgebracht (med. C. van Deursen; van Dijk 2011). Het onderhavige geval is daarmee het derde, of als de rechtstreeks uit gevangenschap gekomen vogels uit 1979 niet worden meegeteld, het tweede broedgeval in de provincie Zuid-Holland. Het is tevens het eerste geval dat in de provincie fotografisch is gedocumenteerd.

WAARNEMINGEN

Op 23 januari 2012 werden door Gijs ten Napel twee overvliegende Raven waargenomen boven Meijndel, Wassenaar. In Zuid-Holland is Raaf een zeldzaamheid: tot het voorjaar van 2012 was een op 17 oktober 2010 door Michiel Kapoen gefotografeerde vogel in de Dordtse Biesbosch het enige gedocumenteerde exemplaar van dit millennium. Wel zijn enkele ontsnapte vogels (mogelijk zelfs kruisingen met andere kraaiachtigen) vastgesteld, zoals bij Wassenaar in 2005. Daarnaast zijn er nog enkele onbevestigde claims en mogelijke gevallen, veelal door de waarnemers zelf van een vraagteken voorzien (bron: www.waarneming.nl).

De waarneming boven Meijndel wekte daarom de interesse van de lokale vogelaarsgemeenschap. Er volgde in februari en maart een reeks waarnemingen in een ruim gebied tussen Noordwijk en Den Haag, waarbij afwisselend een individuele Raaf dan wel een paar werd waargenomen. Ook werd door Alwin Borhem op 28 januari een Raaf gefotografeerd die bij Hoek van Holland de Nieuwe Waterweg

overstak. Het is onduidelijk of dit een van de vogels van het paar, dan wel een derde exemplaar betrof. Het waarnemingsgebied was groot, ongeveer 15 bij 10 kilometer. Op 11 maart 2012 werd waargenomen dat een exemplaar op Lentevreugd, Rijksdorp, foerageerde op het kadaver van een jonge Schotse Hooglander. Deze vogel vloog vervolgens diverse malen met een stuk vlees in zuidoostelijke richting weg. Daardoor ontstond bij vogelaars het idee dat het om voedselvluchten ging en werd gespeculeerd over een mogelijk broedgeval (Remeeus 2012, van der Burg 2012).

Eén van de vogels van het paar was in het voorjaar van 2012 individueel herkenbaar doordat in de rechtervleugel de vijfde en zesde handpen (goeddeels) ontbraken en in de linkervleugel de binnenste hand- of buitenste armpen beschadigd was. Ook ontbraken de toppen van diverse handpennen.

HET BROEDGEVAL IN WASSENAAR

Vanwege de vliegrichting vanuit Lentevreugd vatte de gedachte post dat de vogels in een van de vele landgoederen van Wassenaar zouden kunnen broeden. Een van die landgoederen betreft het Koninklijk Landgoed De Horsten, waar Adri Remeeus (AR) één tot twee keer per week komt. Bij de eerste gerichte zoektocht, op 20 maart, zag hij dat twee Raven een overvliegende Buizerd *Buteo buteo* aanvielen. Vervolgens doken zij een bosperceel in. Dat bracht hem ertoe het bewuste perceel grondig te onderzoeken. De eerste struintocht, op 30 maart, leverde niets op. Op 5 april vond hij na enig zoekwerk in een stuk gemengd bos een verdacht nest, net onder de kroon van een Grove Den *Pinus sylvestris*. Het bewuste bosperceel is tamelijk open, waarbij de verspreid staande dennen ver boven de laag met loofhout uitsteken. Hier en daar staan wat oudere Beuken *Fagus sylvatica*, maar na kap in het verleden is vooral jonge opschot van Beuk aanwezig. De onderbegroeiing is er dicht met naast opslag van loofhout veel Wilde Framboos *Rubus idaeus*. Vanaf het nest op ca. 20 meter hoogte was het zicht rondom vrij. Het nest was een fors bouwwerk met een basis van stevige takken.

Bij de nestvondst vloog de gehavende Raaf op en begon te alarmeren. Dat bracht AR ertoe de nestlocatie te verlaten. Uiteraard wilde hij de voortgang van het broedgeval volgen, maar hij besloot vanwege de onrust die dat teweeg bracht het aantal bezoeken te beperken. Ook maakte hij de nestvondst op dat moment niet wereldkundig om verstoring te voorkomen. Hij lichtte slechts Frans Hooijmans (FH) en Vincent van der Spek (VS) in.

Bij het volgende bezoek, op 10 april, zag FH iets over de nestrand uitsteken, wat volgens hem een jong kon zijn. Afgaande op de gemiddeld eerste datum van eileg (6 maart) en een broedduur van 18-20 dagen (Glutz von Blotzheim et

al. 1993), veronderstelde AR dat als het inderdaad een jong was, het ongeveer 1-2 weken oud moest zijn. Uitgaande van een resterende opgroeitijd van 5-6 weken, zou de uitvliegdatum dan tussen 15 en 22 mei liggen. Op 30 april slaagde VS erin het nest en beide oudervogels te fotograferen. Ook nu waren de vogels opvallend schuw. Hoewel moeilijk waar te nemen, leek aan beide zijden van het nest een jong zichtbaar. Op 4 mei werd door AR eindelijk duidelijk een jong op het nest gezien; beide ouders waren waakzaam en roepend nabij. Op 12 mei werd het volgende vermoeden bevestigd: AR zag twee grote jongen, die door VS op 14 mei fotografisch konden worden vastgelegd. Op deze dag en op 15 mei bevond zich een jong op het nest, terwijl de ander daarnaast in een tak zat. De twee jongen hebben, conform de eerdere berekening, tussen 15 en 17 mei het nest verlaten. Op 30 april en 14 mei werd door VS onder het nest gezocht naar prooiresten en braakballen. Beide keren werd slechts een gepreede eischaal van een eend gevonden. Op de 14^e werd onder het nest tevens een slagpen geraapt.

Nadat de jongen waren uitgevlogen, werd de waarneming in bredere kring bekend gemaakt. Onder andere Garry Bakker maakte op 21 mei foto's van de jongen, die zich inmiddels in een ander deel van De Horsten ophielden. In de maanden die volgden werden de vogels nog regelmatig in de regio waargenomen, al beperkten de zwerftochten van de jongen zich voornamelijk tot de omgeving van De Horsten.

Garry Bakker

Voor het eerst in meer dan 100 jaar werd in Zuid-Holland met succes door (wilde) Raven gebroed, Landgoed De Horsten, Wassenaar ZH, 21 mei 2012. For the first time in more than 100 years, successful breeding of Raven was recorded in the province of Zuid-Holland.

DISCUSSIE

In de 19^e eeuw was de Raaf nog vrij algemeen op de diluviale gronden in het midden en oosten van ons land. Het laatste broedgeval van de oorspronkelijke populatie werd opgetekend in 1928. Felle bejaging was de oorzaak van het verdwijnen van deze soort uit Nederland (Bijlsma *et al.* 2001).

Omdat de Raaf standvogel is lag na het uitsterven een natuurlijke hervestiging op korte termijn niet voor de hand. Om die reden werd reeds in 1936 een introductiepoging ondernomen met negen Litouwse Raven – een poging die mislukte (Bijlsma *et al.* 2001). Het toenmalige Rijksinstituut voor Natuurbeheer deed in 1966 een tweede poging via enerzijds kweek in gevangenschap en anderzijds import uit Duitsland. Deze poging had meer succes: in 1976 kwamen twee paren tot broeden op de Veluwe en één op de Utrechtse Heuvelrug. Het aantal broedparen steeg tot tien in 1979, om daarna terug te lopen naar vier in 1982. Die afname werd mogelijk veroorzaakt doordat de nog niet geslachtsrijpe jongen uit de eerste broedsels de oudersterfte niet konden compenseren (Bijlsma *et al.* 2001). Pas na 1982 nam het broedbestand structureel toe en in 1992 werden 76 paren geteld op de Veluwe en vier op de Utrechtse Heuvelrug. Kort daarvoor, in 1991, werd voor het eerst buiten deze kerngebieden gebroed op de Sallandse Heuvelrug (Renssen & Vogel 1993). Aan het eind van de jaren negentig was het aantal paren op de Veluwe gestagneerd rond de 80 en broedden op de Utrechtse Heu-

velrug 5-10 en in Salland 3-4 paren (Bijlsma *et al.* 2001). Rond die tijd werden ook de eerste broedgevallen vastgesteld in de Gelderse Vallei (vanaf 1995), Flevoland (vanaf 1996) en de Achterhoek (vanaf 1999; Bijlsma *et al.* 2001). In 2003 werd het eerste broedgeval gevonden in Drenthe (Bijlsma 2003), in 2006 (en wellicht eerder) in Het Gooi (NH) (van Horssen 2007), vanaf 2011 in Friesland (Boele 2011) en vanaf 2012 in Noord-Brabant (Hustings *et al.* 2012). Momenteel lijkt de stand op de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug (van Kleunen & Ottens 2010) en Salland stabiel sinds het eind van de jaren negentig en groeit de populatie vooral langs de randen van het verspreidingsgebied (Boele *et al.* 2012). Ons broedgeval, hemelsbreed op 52 km van het dichtstbijzijnde in Het Gooi, past in dit beeld.

Ingegeven door de gehavende vleugels van een van de oudervogels, de zeldzaamheid van de soort in de regio en het eerdere voorkomen van ontsnapte raven rondom Wassenaar ontstond onder vogelaars discussie over de herkomst van het broedpaar. Gezien de aard van de beschadigingen en de asymmetrie was in elk geval geen sprake van een normaal ruipatroon. Een niet-natuurlijke oorzaak ligt derhalve voor de hand. Hoewel speculatief, is het niet ondenkbaar dat een schot hagel een dergelijke beschadiging in de vleugels heeft veroorzaakt (med. R. Bijlsma). De gehavende vogel was bij ieder bezoek de vogel die van het nest vloog en daarmee ontstond het vermoeden dat dit het vrouwtje betrof (Glutz von Blotzheim & Bauer 1993).

Max van Waasdijk

Het Wassenaarse paar Raven en hun twee uitgevlogen jongen boven de "Haagse Golf en Country Club" in Wassenaar, 10 augustus 2012. *The pair of Ravens and their 2 fledged young close to the breeding site in Wassenaar.*

Dit geslaagde broedgeval en het geval uit 1904 bewijzen dat de Horsten een aantrekkelijke plek is voor Raven om te broeden. Raven zijn zowel plaats- als partnertrouw. Zolang er geen tweede schot hagel valt lijkt dan ook niets een langere vestiging van dit paar in de weg te staan.

DANKWOORD

Wij danken Frans Hooijmans voor het delen van zijn veldervaringen, Rob Bijlsma voor enkele zinnige aanwijzingen, Bas van der Burg voor het voor publicatie al beschikbaar stellen van zijn artikel over de raven in Duinstag en Garry Bakker voor het beschikbaar stellen van fotomateriaal.

LITERATUUR

- van der Burg B. 2012. De Raaf weer terug in Zuid-Holland? De Duinstag 27: 8-21.
- Bijlsma R.G. 2003. Na 80 jaar afwezigheid broedt de Raaf *Corvus corax* weer in Drenthe. Drentse Vogels 17: 51-69.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland deel 2). GMB Uitgeverij/KNNV uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Boele A. 2011. Broedvogels in 2011. SOVON-Nieuws 24(4): 5-6.
- van Dijk J, P. Spierenburg & H. van Stijn 2011. Tussen tulpen en de zee 2011. Vereniging voor natuur en vogelbescherming Noordwijk.
- Glutz von Blotzheim U. N. & K.M. Bauer 1993. Handbuch der Vögel Mitteleuropas 13/III. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer & C.L. Plate 2012. Broedvogels in Nederland in 2010. SOVON-rapport 2012/01, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F.J., A. Boele & A.J. van Dijk 2012. Impressies broedseizoen 2012. Sovon-Nieuws 25: 14.
- van Kleunen A. & G. Ottens 2010. Broedgevallen van de Raaf in de provincie Utrecht in 2009 en 2010. De Kruisbek 53: 1-5.
- Renssen T. A. & R.L. Vogel 1993. Recente ontwikkelingen van de Raaf *Corvus corax* in Nederland. Limosa 66: 107-116.
- Remeus A. 2012. Raven in onze duinen. Holland's Duinen 59: 3-4.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981. Randstad en Broedvogels, Tilburg.

Adri Remeus (Natuuronderzoeksbureau Remeus), Smaragdhorst 324, 2592 RX Den Haag; aremeus@ziggo.nl
Vincent van der Spek, Acaciastraat 212, 2565 KJ Den Haag; v.vanderspek@gmail.com

..... Third breeding record of Raven *Corvus corax* in the province of Zuid-Holland

The Raven is a scarce breeder in The Netherlands, mainly occurring in the central and eastern parts of the country. After extinction in 1928, mainly due to excessive persecution, the species was re-introduced 1936, 1966 and 1979. Only the 1966-program turned out to be successful. At this moment the population is estimated at 75-95 breeding pairs and apparently stable, but slowly expanding. A pair in Wassenaar,

Zuid-Holland raised two young in 2012. This was the second breeding record for this coastal province since the reintroduction programs. The first attempt, by a pair that was bred in captivity within the 1979 program, failed. A historical breeding event in 1904 took place in exactly the same area as the 2012 breeding record.